

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2023 Vol. 2

**www.navoiy-uni.uz
www.goldenscripts.navoiy-uni.uz**

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2023 Vol. 2

www.navoiy-uni.uz
www.goldenscripts.navoiy-uni.uz

BOSH MUHARRIR Shuhrat Sirojiddinov
BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI Karomat Mullaxo'jayeve
MAS'UL KOTIB Ozoda Tojiboyeva
TAHRIR HAY'ATI Karl Rayxl (Germaniya) Isa Habibeyli (Ozarbayjon) Seyhan Tanju (Turkiya) Almaz Ulvi (Ozarbayjon) Benedek Peri (Vengriya) Vahit Turk (Turkiya) Teymur Kerimli (Ozarbayjon) Eunkyung Oh (Koreya) Nazef Shahrani (AQSh) Boqijon To'xliyev Muhammadjon Imomnazarov Bilol Yujel (Turkiya) Qosimjon Sodiqov Zulxumor Xolmanova Mustafa O'ner (Turkiya) Nurboy Jabborov G'aybulla Boboyorov Kimura Satoru (Yaponiya) Imran Ay (Turkiya) Aftondil Erkinov Nadir Mamadli (Ozarbayjon) Rashid Zohidov Otabek Jo'raboyev Bulent Bayram (Turkiya) Qo'ldosh Pardayev Nodirbek Jo'raqo'ziyev Oysara Madaliyeva Hilola Nazirova

MUNDARIJA	
MATNSHUNOSLIK	
Rashid Zohidov Ilmiy-tanqidiy matn mashaqqati	4
Shermuhammad Amonov Tabibiy debochalari	16
Sohiba Madirimova Mutrib asarlari ilmiy-tanqidiy matnini yaratish tamoyillari	40
ADABIYOTSHUNOSLIK	
Orzigul Hamroyeva Qofiya harflarining nazariy asoslari tadqiqi	67
Alisher Razzoqov “Lison ut-tayr” kompozitsiyasi va obrazlari uygʻunligi	93
LINGVISTIKA	
Gʻaybulla Boboyorov Mahmud Koshgʻariyning “Devonu lugʻati-t-turk” asarining oʻzbekcha oʻgirmalaridagi ayrim yanglish ochiqklamalar toʻgʻrisida	111

EDITOR IN CHIEF	
Shuhrat Sirojiddinov	
DEPUTY EDITOR IN CHIEF	
Karomat Mullakhojaeva	
EXECUTIVE SECRETARY	
Ozoda Tojibaeva	
EDITORIAL BOARD	
Karl Rechl (Germany)	
Isa Habibbeyli (Azerbaijan)	
Seyhan Tanju (Turkey)	
Almaz Ulvi (Azerbaijan)	
Benedek Peri (Hungary)	
Vahit Turk (Turkey)	
Teymur Kerimli (Azerbaijan)	
Eunkyung Oh (Korea)	
Nazif Shahrani (USA)	
Bakijan Tukhliev	
Mukhammadjan Imomnazarov	
Bilol Yujel (Turkey)	
Kasimjan Sadikov	
Zulkhumor Kholmanova	
Mustafa O'ner (Turkey)	
Nurboy Jabborov	
Gaybullah Babayarov	
Kimura Satoru (Japan)	
Imran Ay (Turkey)	
Aftandil Erkinov	
Nadir Mamadli (Azerbaijan)	
Rashid Zahidov	
Atabek Juraboev	
Bulent Bayram (Turkey)	
Kuldosh Pardaev	
Nodirbek Jurakuziev	
Oysara Madalieva	
Hilola Nazirova	

CONTENTS	
TEXTOTOLOGY	
Rashid Zohidov	
Difficulty of Scientific-critical text	4
Shermuhammad Amonov	
Tabibi's prelude	16
Sohiba Madirimova	
Principles of creating a scientific-critical text of Mutrib's works	40
LITERATURE	
Orzigul Hamroyeva	
Research of theoretical foundations of rhyming letters	67
Alisher Razzakov	
"Lison ut-tayr" composition and harmony of images	93
LINGUISTICS	
Gaybulla Babayarov	
On the some mistakes in the Uzbek translations of Mahmud Kashgari's "Dīwān Luyāt at-Turk"	111

Mutrib asarlari ilmiy-tanqidiy matnini yaratish tamoyillari

Sohiba Madirimova¹

Abstrakt

Ushbu maqolada Xorazm adabiy muhiti shoiri Muhammad Hasan Mutrib Hoji Tabib o'g'lining (1853–1923) adabiy merosi matnshunoslikning nazariy-amaliy muammolari asosida o'rganilgan. Mutrib Xonaxarobning shu kunga qadar O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik instituti fondidagi 903/IV, 906/VII, 2679/II inventar raqami ostida saqlanayotgan devon qo'lyozmalari, shoir yashagan davrda tuzilgan bayoz, tazkira hamda majmualardagi she'rlari haqida ma'lumot berilgan.

Shoir she'rlarining ilmiy-tanqidiy matnini yaratishda bir qancha tamoyillar ishlab chiqilgan. Bular, asosan, Y. Bertels, D.S.Lixachev, H. Sulaymonov, P. Shamsiyev kabi matnshunos olimlarimizning ilmiy mulohazalari asosida yoritilgan.

Mutribning devon qo'lyozmalari, yuzdan ortiq bayozdagi she'rlari asosida tayanch va yordamchi manbalar aniqlab olingan. Shoir she'rlari ilmiy-tanqidiy matnini yaratishda “Devonning ilmiy-tanqidiy matnini tuzish uchun devon qo'lyozmalarini lotin alifbosining dastlabki uch harfi – A, B, D bilan belgilash”, “Shoir she'rlari sarlavhalarini muvofiqlashtirish tamoyili”, “Devondagi she'rlarning alifbo tartibida joylashuvini qayta ko'rib chiqish tamoyili”, Qo'lyozma majmualar va bayozlardagi she'rlarni tayanch manba uchun tiklashda shartli belgilarni qo'yish tamoyili” kabi sakkizta tamoyil ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: *qo'lyozma, tazkira, she'r, bayoz, g'azal, devon, Mutrib Xonaxarob.*

Kirish

Mumtoz asarlarning ilmiy-tanqidiy matnini yaratish lirik hamda tarixiy asarlarning nisbatan mukammal matnlari yuzaga

---

¹ Madirimova Sohiba Mahmudovna – filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b., Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

E-mail: madirimovasoxiba@navoiy-uni.uz; madirimova555@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8609-6351

Iqtibos uchun: Madirimova, S. M. 2023. “Mutrib asarlari ilmiy-tanqidiy matnini yaratish tamoyillari”. *Oltin bitiglar* 2: 40–66.

chiqishining asosidir. Bu borada Y. Bertels [Бертельс 1960, 9], M.Osmonov [Осмонов 1968, 137], D.S.Lixachev [Лихачёв 1962, 602], I.Sultonov [Султонов 1947, 140], H.Sulaymonov [Сулаймонов 1961, 120], P. Shamsiyev [Шамсиев 1952, 134], L.Xalilov [Халилов 1997, 114], M.Rashidova [Рашидова 1991, 133], F.Is'hoqov [Исхоқов 1997, 130] kabi matnshunoslar tomonidan dastlabki ishlar amalga oshirilgan. Olimlar har bir o'rganilayotgan asar matniga doir xususiyatlarni aniqlab, ilmiy-tanqidiy matn yaratishning o'ziga xos tamoyillarini ishlab chiqqanlar.

Ma'lumki, matnshunoslik fani muayyan manbalar asosida aniq, tarixiy faktlarga asoslangan holda ish ko'radi. Qo'lyozma manbalarni o'rganish, ilmiy istifodaga kiritish, ilmiy-tanqidiy matnlarni tuzishda belgilangan tizim asosida yondashish o'ziga xos o'rin tutadi. Bunda mavzuning mohiyatidan kelib chiqib, ma'lum bir tamoyillar, ilmiy tasnif va tavsiflar asosida tadqiqot olib borish talab etiladi.

Hozirgi kunda olib borilayotgan tadqiqotlardagi ilmiy-tanqidiy matn tamoyillari ustoz matnshunos olimlarning tajribalariga tayanilgan holda amalga oshirilmoqda. Biroq shu vaqtga qadar qabul qilingan tamoyillar qat'iy o'zgarmas qolip sifatida ishlab chiqilmagan. H.Sulaymonov, P.Shamsiyev, I.Sultonov kabi matnshunoslar tajribalari asosida yuzaga kelgan tamoyillar keyingi tadqiqotchilar uchun nisbatan umumiy tamoyil vazifasini o'tab kelmoqda.

Matnshunoslikda ilmiy tamoyillar

Tamoyil – so'zi usul, yondashuv kabi ma'nolarni anglatadi. Qo'lyozma manbalarning nisbatan mukammal variantini tiklashda ilmiy-tanqidiy matnning o'rne juda muhim. O'z navbatida ilmiy-tanqidiy matnning ma'lum bir tizimga asoslangan tamoyillar asosida tuzilishi maqsadning aniq yuzaga chiqishiga imkon beradi.

Matnshunoslikka oid nazariy tadqiqotlardan kelib chiqib aytish mumkinki, ilmiy-tanqidiy matnni yaratishda quyidagi uch tamoyil qo'lyozma manbaning nisbatan to'liq variantlarini ishlab chiqishga zamin yaratadi:

1. Umumiylik tamoyili.
2. Alohidalik tamoyili.
3. Xususiy tamoyil.

1. *Umumiylik tamoyili.* Biror bir qo'lyozma manba ustida ilmiy izlanish olib borish jarayonida tadqiqotchi matnshunoslik va manbashunoslik nuqtayi nazaridan avval o'rganilgan tadqiqotlarda

erishilgan ilmiy natijalardan, xususan, tamoyillardan istifoda etishi mumkin. Bu tamoyil avval xususiy ko‘rinishga ega bo‘lib, keyinchalik hamma uchun umumiy bo‘lgan tamoyilga aylanadi. Bunday tamoyil barcha qo‘lyozma manbalar ilmiy-tanqidiy matnini yaratish uchun zamin bo‘la oladi. Rus olimlari Y. E. Bertels [Бертельс 1960, 9], D.S.Lixachev [Лихачёв 1962, 602]larning tadqiqotlarida hamda P.Shamsiyev tomonidan ishlab chiqilgan tamoyillar hozirgi kunda ham qo‘lyozma manbalarning ilmiy-tanqidiy matnini yaratishda foydalanib kelinmoqda [Шамсиев 1952]. M.Hamidova ham 1994-yilda “Alisher Navoiy “Saddi Iskandariy” dostonining ilmiy-tanqidiy matni va matniy tadqiqi” [Хамидова 1994, 130] mavzusidagi doktorlik ishida mazkur tamoyillarga alohida e‘tibor qaratadi va ulardan o‘z tadqiqotida foydalanadi. Jumladan, olima “Saddi Iskandariy” dostonining ilmiy-tanqidiy matnini tuzishda mavzu xususiyatidan kelib chiqib, o‘n uchta tamoyil ishlab chiqadi. F.G‘anixo‘jayevning 1998-yildagi “Ogahiyning “Ta’viz ul-oshiqin” devoni va uning ilmiy-tanqidiy matni” [Ғанихўжаев 1998, 77] nomli tadqiqotida ham ushbu tamoyillar asos vazifani o‘tagan.

2. Tamoyillarning ikkinchi guruhi bo‘lgan *alohidalik tamoyili* unikal bir hodisadir. Bir asarning yillar va asrlar davomida qayta-qayta ko‘chirilishi natijasida muallif variantidan katta tafovutlar bilan yiroqlashuvi natijasida yuzaga keladi. Bunda asarning mualllfi variantiga yaqin variantini tiklash uchun barcha manbalarning qiyosiy-matniy tadqiqi amalga oshirilishi talab etiladi. Matnshunos olim R.Zohidov So‘fi Ollohyor “Sabot ul-ojizin” asari ilmiy-tanqidiy matni uchun 25 ta (15 ta qo‘lyozma va 10 ta toshbosma) turli davrlarda ko‘chirilgan qo‘lyozma va toshbosma manbalarni o‘rganib, hamma uchun umumiy bo‘lgan *xillash, tasniflash, qiyoslash, saralash* [Зохидов 2018, 194] kabi to‘rtta tamoyilni ishlab chiqadi. Bu o‘z navbatida “Qo‘lyozmalarning shartli xronologik nisbati”ni yuzaga keltiradi.

3. Tamoyillarning uchinchi guruhi bo‘lgan *xususiy tamoyil* qanday yuzaga kelishi mumkin, degan savol bo‘lishi tabiiy. Bu jarayon bir asarning muallif davrida ko‘chirilgan turli variantlari asosida har bir o‘rganilayotgan asar tekstologiyasidan kelib chiqib amalga oshiriladi. Masalan, yuqorida qayd etilgan M.Hamidova, F.G‘anixo‘jayev, Y.Tursunov kabi olimlar tadqiqotlarida ham bunday hodisa yuzaga kelganini ta’kidlash kerak. Bular faqat P.Shamsiyev tamoyillaridan tashqari ilmiy-tanqidiy matn yaratishning qulay va oson bo‘lgan eng maqbul variantlarini ishlab chiqishgan.

Mumtoz adabiyotimiz rivojiga o‘zining munosib hissasini

qo'shgan ijodkor Mutrib Xonaxarob asarlarini o'rganish, u qoldirgan merosning ilmiy-tanqidiy matnini yaratish dolzarb vazifalaridan. Shoir asarlari 1950-yildan e'lon qilina boshlangan. Hozirgi kunda shoir ijodi yuzasidan amalga oshirilgan ishlar u qadar ko'p emas. 2001-yili M.Pirnazarov tomonidan nashrga tayyorlangan "Mutrib Xonaxarobiy (Risola-majmua)" risolasi shoir ijodini targ'ib qilishga doir e'tiborga molik ishlardan [Пирназаров 2001]. Ushbu nashrda shoirning yuzga yaqin she'rlari joriy imloga tabdil qilinib, nashr etilgan. Biroq bu nashrdagi she'rlar qo'lyozma variantlari bilan qiyoslanganda, nashrda matniy nuqsonlar borligi ko'zga tashlanadi. Matnda so'zlarning tushib qolishi, so'zlarning noto'g'ri o'qilishi hamda baytlarning tushib qolishi shular jumlasidandir.

Professor N.Jabborov o'zining "Matn tarixini o'rganish – ilmiy haqiqat mezon" nomli maqolasida har bir asarning dastlab matnshunoslik izlanishlari bo'lmasa, adabiyotshunoslik tadqiqotlari aksar hollarda o'z ahamiyatini yo'qotadi. Agar adabiy manbani yaxlit bir imoratga qiyoslansa, matnshunoslik uning poydevoridir. Adabiyotshunoslik ana shu poydevor ustiga qurilmog'i zarur. Aks holda u poydevorsiz inshoot singari omonat bo'lib qoladi" [Жабборов 2020, 50-57] kabi fikrlari buning isbotidir. Shunday ekan, har bir asarni dastlab matniy jihatdan o'rganish, nisbatan to'liq variantlarini yuzaga keltirish matnshunoslikning dolzarb muammolaridandir.

Ilmiy-tanqidiy matn uchun ishlab chiqilgan tamoyillar

Mutrib Xonaxarob asarlari ilmiy-tanqidiy matnini yaratish uchun o'zbek matnshunosligida shu kunga qadar yig'ilgan tajribalarni inobatga olib, quyidagilar asosida *xususiy tamoyillar* ishlab chiqildi:

1. *Devonning ilmiy-tanqidiy matnini tuzish uchun devon qo'lyozmalarini lotin alifbosining dastlabki uch harfi – A, B, D kabilar bilan belgilash* (Dastlab bu tamoyil P.Shamsiyev tadqiqotlarida qayd qilingan [Шамсиев 1952, 94]) *tamoyili*;

Manbalarining shartli belgilari:

qo'lyozma – 2679/II, Mulla Abdulkarim devon ko'chirgan – A.

qo'lyozma – 903/IV, Mulla Karimbergan devon ko'chirgan – B.

qo'lyozma – 906/VII Mullo Boltaniyoz usto Qurbonniyoz

mulaqqabi bin Xarrot ko'chirgan – D.

2. *Shoir she'rlari sarlavhalarini muvofiqlashtirish tamoyili*:

- she'rlarga qo'yilgan sarlavhalarining "2 qasida Mutrib Xonaxarob" kabi berilishi kerak bo'lgan o'rinda "Qasida Mutrib"

holatida ko'chirilgan. Qasidaga qo'yilgan raqam hamda shoirning "Xonaxarob" taxallusi tushib qolgan. A(135^b-bet). Yoki yana bir o'rinlarda "126-G'azali Mutrib", "Musaddas" shakllarida ham uchraydi. A (126^b hamda 132^a-b.);

- asosiy matnga yoki hoshiyalarga ko'chirilgan she'rlarning ba'zi o'rinlarida sarlavha berilmagan. Masalan, A (129^a-b.) tayanch manbada 134-o'rindan keyin kelgan *"Bu kecha aqlimni toroj ayladi bir gul'uzor..."* misrasi bilan boshlanuvchi 11 baytli g'azalga "135-g'azali Mutrib Xonaxarob" sarlavhasini qo'yish kerak. Bu tartib B (251^a-b.), D(224^b-b.) tayanch yordamchi manbalarda saqlangan, ya'ni sarlavha qo'yilgan;

- tayanch manbada uchramaydigan g'azal, muxammas, murabba'larni kiritganda sarlavhalar qo'yish lozim. Masalan, 1134-raqamli qo'lyozma majmuaga shoirning 5 ta muxammasi o'rin olgan. Bu muxammaslar *A tayanch manbada* hamda *B, D tayanch yordamchi manbalarda* uchramaydi. Ushbu muxammaslarga navbatdagi raqamni qo'yib, "17-Muxammas Mutrib Xonaxarob" kabi sarlavhalash lozim.

3. *Devondagi she'rlarning alifbo tartibida joylashuvini qayta ko'rib chiqish tamoyili.*

Ba'zi o'rinlarda g'azallarning alifbo tartibidagi joylashuvida xatolik bor:

- ذ (dol) harfiga yozilgan g'azallar joylashuvi orasiga ز (zol) harfiga yozilgan 7 baytli g'azal ko'chirilgan. Masalan, *"Bahra ruxsori rohat murg'i dilim parvona shud..."* misrasi bilan boshlanuvchi 7 baytli fors-tojik tilidagi g'azaldan keyin *"Jumlayi ne'matdin nigoro obi hayvoning laziz..."* deb boshlanuvchi 7 baytli turkiy g'azal o'rin olgan. Bu g'azaldan keyin yana 10 ta ذ (dol) harfiga yozilgan fors-tojik hamda turkiy tildagi g'azallar beriladi. Bundan ko'rinadiki ذ (dol) harfiga yozilgan g'azallar orasiga ز (zol) harfiga yozilgan g'azal noo'rin joylashtirilgan. A tayanch manba (63^{a/b}-65^a-b.);

- گ (gof) harfiga yozilgan g'azallar orasida ham yuqoridagi harflar joylashuvi singari ک (kof) harfidagi g'azal ko'chiriladi. Masalan, *"Bir nafas ushshoq xaylidan mani yod etmading..."* misrasi bilan boshlanuvchi 7 baytli g'azaldan keyin *"Shukrkim, bu kecha ul sarvi xiromon kelajak..."* kabi 6 ta g'azal berilib, undan keyin yana *"Ochgil yuzing, ey dilbar, ul sarvi ravong'a o'xshading..."* misrasi bilan boshlanuvchi g'azal o'rin olgan. Bu orada yana *"Bir dam muruvvat yo'qmudur o'lturdi hijron, ey go'zal..."* hamda *"Sayri gulshan aylarga, ey go'zal, xiromon qil..."* kabi ل (lom) harfi bilan tugaydigan ikkita 7 baytli g'azal, undan keyin *"Mani avval gul husninga zor etmakni*

mashq etding..." misrasi bilan boshlanuvchi g'azal joy olgan. A tayanch manba (146^a-156^b-b.).

4. *Qo'lyozma majmualar va bayozlardagi she'rlarni tayanch manba uchun tiklashda shartli belgilarni qo'yish tamoyili.*

Bu holatda qo'lyozma majmua va bayozlarning aslidagi tartib raqami saqlanishi maqsadga muvofiq. Chunki manbalar soni ko'p bo'lishi evaziga chalkashliklar yuzaga kelishi mumkin. Bular:

- qo'lyozma majmualar – 1152, 1134, 1127, 1129;

- qo'lyozma bayozlar – 6816, 6927, 6928, 6932, 6951, 6952, 6969, 6939, 6971, 6976, 6990, 7023, 7039, 7122, 2024, 2025, 2028, 2036, 5894/II, 5894/III, 5894/IV, 5894/V, 5884/V, 1125, 1126, 1128, 1172, 1176, 1177, 1179, 1182, 1184, 1185, 1186, 1190, 1191, 1192, 1195, 1196;

- toshbosma manbalar – 12561, 14420, 9543.

5. *Qo'lyozma majmua va bayozlardan olingan she'rlarni ilmiy-tanqidiy matnga kiritish tamoyili;*

A tayanch manbada uchramaydigan g'azallarni ilmiy-tanqidiy matn tarkibiga kiritganda arab alifbosi tartibida ko'chirilgan harflarning oxirgi sonidan kelib chiqib, hozirgi joriy alifbodagi harflar ketma-ketligi asosida raqamlash lozim. Masalan, A tayanch manbadagi ا (alif) harfiga yozilgan g'azallar soni 39 ta. Yangi topilgan ا (alif) harfiga yozilgan g'azallar soni 5 tani tashkil etadi. Bular 40^a, 41^b, 42^d, 43^e, 44^f kabi joylashtiriladi.

ت (te) harfiga yozilgan g'azallar 2 ta (1tasi fors-tojik tilida, 1 tasi turkiy tilda): 31^a, 32^b.

د (dol) harfiga yozilgan g'azallar 2 ta: 36^a, 37^b.

ر (re) harfiga yozilgan g'azallar 1 ta: 89^a.

س (sin) harfiga yozilgan g'azallar 2 ta: 11^a, 12^b.

ق (qof) harfiga yozilgan g'azallar 1 ta: 10^a.

ك (kof) harfiga yozilgan g'azallar 1 ta: 7^a.

گ (gof) harfiga yozilgan g'azallar 2 ta: 38^a, 39^b.

ل (lom) harfiga yozilgan g'azallar 9 ta: 24^a, 25^b, 26^d, 27^e, 28^f, 29^g, 30^h, 31ⁱ, 32^j.

م (mim) harfiga yozilgan g'azallar 11 ta: 104^a, 105^b, 106^d, 107^e, 108^f, 109^g, 110^h, 111ⁱ, 112^j, 113^k, 114^l.

ن (nun) harfiga yozilgan g'azallar 12 ta: 121^a, 122^b, 123^d, 124^e, 125^f, 126^g, 127^h, 128ⁱ, 129^j, 130^k, 131^l, 132^m.

و (vov) harfiga yozilgan g'azallar 5 ta: 26^a, 27^b, 28^d, 29^e, 30^f.

ی (i) harfiga yozilgan g'azallar 2 ta: 57^a, 58^b.

A tayanch manba va B, D tayanch yordamchi manbalarda murabba' janridagi she'r uchramaydi. Yangi topilgan murabba' soni

1 ta: 1^a.

A tayanch manbada jami 16 muxammas bor. Yangi topilgan muxammaslar soni esa 6 ta. Bular: 17^a, 18^b, 19^d, 20^e, 21^f, 22^g.

Jami she'rlar soni: 60 ta.

Yuqorida keltirilgan she'rlar qatorida "Xorazm xabarlar" gazetasiga ko'chirilgan 2 ta musaddas (72 misra), 6 ta masnaviy (124 misra)lar hisobga olinmadi. Sababi bu she'rlar matnining asli o'qib bo'lmay darajada shikastlangan.

6. *Matn tarkibida tovush o'zgarishlari hamda imloviy, uslubiy xatoliklarga uchragan so'zlarni bir tizimga solish tamoyili.* Masalan, - ايتدى "etdi" va ايتتى "etti" so'zlari ham ikki xil ko'rinishda ko'chirilgan.

414-g'azalning birinchi misrasi: *Mani bir surati zebo ko'ringach beqaror etdi...* A (208^b-b.) tayanch manba. B (259^b-b.) hamda D(266^b-b.) tayanch yordamchi manbalarda esa "etti" shaklida uchraydi.

422-g'azalning birinchi misrasi: *Manga bir dilbari ra'no ajab noz ettiyu ketti...* A (209^b-b.). B (260^{a/b}-b.), D (276^b-b.) tayanch manbalarda ham A tayanch manbadagi variant saqlangan.

Mutrib asarlari til xususiyatlarida "-g'a", "-a" jo'nalish kelishigi qo'llanilgan. Kotib manbani ko'chirishda "-g'a" jo'nalish kelishigini "-g'a" hamda "-ga" shaklida bergan, bir xillik saqlanmagan. Masalan, 10-g'azalning o'n birinchi misrasi: *Ko'rgach xiromon qomating savdoyi zulfingga'a mani...* A (84^b-b.). B hamda D tayanch yordamchi manbalarda bu g'azal uchramaydi.

96-g'azalning uchinchi misrasi: *Tor zulfingga asir etding, dame g'ofil topib...* A (118^b, 119^a-b.), B (219^b-220^a-b.), D (248^b-b.) tayanch yordamchi manbalarda ham "**Zulfingga**" kabi ko'chirilgan.

256-g'azalning beshinchi misrasi: *Qilsam qoshing hijronig'a bu dam sujud, ey nozanin.* A (263^b-b.), B (238^b-b.), D(269^a-b.) tayanch yordamchi manbalarda ham "*hijronig'a*" kabi uchraydi.

"-g'a" jo'nalish kelishigi o'rnida "-a" shaklining qo'llanilishi ham uchraydi. Biroq "-a" ni "-g'a"ga o'zgartirish vaznga ta'sir etadi. Quyida rajazi musammani solim vaznida yozilgan g'azaldan misol keltirdik:

453-g'azalning beshinchi misrasi: *Lutf ila majnun ko'nglima har tun ruhi gulzoridin...* A (219^a-b.). B(261^b-b.) tayanch yordamchi manbada ham A dagi variant saqlangan. D tayanch yordamchi manbada bu g'azal yo'q.

- shoir she'rlarida "-ni" tushum kelishigi hamda "-ning" qaratqich kelishigi faol qo'llanilgan. Biroq she'rlarni ko'chirgan kotib

“-ning” qaratqich kelishigi o‘rnida “-ni”ni noo‘rin qo‘llagan o‘rinlar ham ko‘zga tashlanadi. Masalan, 350-g‘azalning to‘qqizinchi misrasi: *Damo-dam **muddaiyni** so‘zi birla jahli qatlimg‘a...* A (186^{a/b}-b.), B (250^{a/b}-b.). 1152 (583^b-b.) raqamli qo‘lyozma majmuada esa “-ning” qaratqich kelishigi berilgan. D tayanch yordamchi manbada bu g‘azal yo‘q.

357-g‘azalning o‘n uchinchi misrasi: *Xiromon qomatingg‘a tushsa **Mutribni** ko‘zi, ey sho‘x...* A (189^a-b.), B (250^b-b.). 1152 (656^a-b.) raqamli qo‘lyozma majmuada “-ning” saqlangan. D tayanch yordamchi manbada bu g‘azal yo‘q.

“Muddaiyni”, “Mutribni” kabilardagi “-ni” tushum kelishigiga nisbatan “-ning” qaratqich kelishigi moslashuvli birikma hisoblanib, bu hol mazmunni yanada to‘liq tushinish imkonini beradi.

L.Xalilovning quyidagi fikrlari ushbu mulohazaning dalilidir: *“Gapda o‘rin va jo‘nalish kelishigidagi so‘zlarning grammatik xususiyatlari boshqa bo‘lganligi tufayli bu kelishiklarning biri o‘rnida ikkinchisini qo‘llash xatodir”* [Халилов 1997, 39].

- izofalar tushib qolgan o‘rinlar ham bor. Bu esa she‘r vazniga ta‘sir etadi. Masalan, 129-g‘azalning o‘ninchi misrasi: *“**Boda** vaslingg‘a, ey gul, bo‘lmisham behad xumor...”* A (126^b-bet). B, D tayanch yordamchi manbalarda bu g‘azal yo‘q.

Aslida, *“**Bodayi** vaslingg‘a, ey gul, bo‘lmisham behad xumor...”* kabi berilsa vazn saqlanadi.

Ushbu g‘azal ramali musammani mahzuf vaznida yozilgan. *بادة* so‘zidagi “” izofa belgisi berilmagan. Yana bir misol, rajazi musammani mahzuf vaznida yozilgan 262-g‘azalning o‘n uchinchi misrasidagi *شعله* so‘ziga ham yuqoridagi kabi “” izofa qo‘yilmagan: *“Ishq ichra jonim o‘rtadi bu **shula** husning sani...”* A (167^{a/b}-b.). B (240^{a/b}-b.) hamda D (259^b-b.) tayanch yordamchi manbalarda quyidagicha to‘g‘ri ko‘chirilgan:

*Ishq ichra jonim o‘rtadi bu **shulayi** husning sani...*

Bu kabi farqlar she‘rlar matnida nisbatan ko‘p uchraydi. Buni ham tizimlashtirish lozim.

7. Arab, fors, turkiy tillarga oid so‘zlarni eski o‘zbek yozuvi imlo qoidalariga asosida yozish tamoyili.

Mutrib she‘rlari matnida arab, fors, turkiy tillarga oid so‘zlar eski o‘zbek yozuvi imlo qoidalariga to‘liq amal qilinmagan. Bular “Gof” harfi o‘rnida “Kof”, “Zoyi’ (zoye’) so‘zidagi “Zod” harfi o‘rnida “Zo”, “Ko‘nglum” so‘zidagi “Vov” harfining boshqa o‘rinda “i” bo‘lib ko‘chirilishi va hokazolarda ko‘zga tashlanadi. So‘zlarning bir xilda ko‘chirilmasligi shoir til xususiyatining yo‘qolishiga sabab

bo'lgan. Bu kabi farqlarni ilmiy-tanqidiy matnda aks ettirish shart emas. Bu haqda matnshunos P.Shamsiyev: *"Kotibning ochiq ko'rinib turgan xatolarini ham bet ostida qayd eta berishning keragi yo'q"* [Шамсиев 1969, 20] degan fikri o'rinlidir. Shu ma'noda shoir she'rlari ilmiy-tanqidiy matnini yaratishda arab, fors, turkiy til-larga oid so'zlarni eski o'zbek yozuvi imlo qoidalariga amal qilib, so'zlarning yozilishi, so'zlarda aks etgan unlilar bir xilligini yaxlit tizimda saqlash lozim bo'ladi.

Tadqiqotda Mutrib she'rlari matnidagi arab, fors, turkiy tillarga oid so'zlarning eski o'zbek yozuvi imlo qoidalariga amal qilinmagan o'rinlarga e'tibor qaratildi. Mulohazalarimiz asosi sifatida, dastlab [g] tovushini beradigan so'zlarning "ک" (kof) harfi bilan yozilgan o'rinlardan misollar keltiramiz. Masalan,

- کل (f.)

143-g'azalning uchinchi misrasi:

کل کبی عارض آجیب مهر وفا فاش ایتکلی

(***Gul** kabi oraz ochib mehru vafo fosh etgali...*). A (130^b-b.).

- کریان (f.) hamda کل عذار (f.-a.).

116- g'azalning maqta' qismi:

عشق ایچرا کریانمن ایشیت ای کلزارای کلزار

(*Ishq ichra **giryonman** eshit, ey gul'uzor, ey gul'uzor...*). A (123^b, 124^a-b.).

- کل رنگ (f.).

219- g'azalning beshinchi misrasi:

نوش ایتیب می کل رنگ عاشقانه سوز باشلاب

(*No'sh etib mayi **gulrang** oshiqona so'z boshlab...*). A (150^{a/b}-b.).

- کر (f.).

184- g'azalning oltinchi misrasi:

کل پایمال مقد مینک کر بولسه خندان لبلا رینک

***Gul** poymol maqdaming **gar** bo'lsa xandon lablaring...* A(143^a-b.).

"گ" (gof) harfi qo'llanilishi kerak bo'lgan barcha o'rinlarda "ک" (kof) ishlatilgan. Bu hol ma'noga ta'sir etishi mumkin: Gul-kul, Giribon-kiribon, Gul'uzor-kul'uzor, Gulrang-kulrang, Gar-kar kabi. Yana shunga o'xshash bir farqli o'rinni keltirib o'tsak: ضایع (a.) (zoyi') сўзидаги "ض" (zod) harfi A tayanch manbada "ظ" (zo) bilan ko'chirilgan. Masalan, 113-g'azalning o'n uchinchi misrasi:

وہ کہ ظایع قیلما غمزنک اوقلارینی اوزکاغہ

(*Vahki, **zoyi'** qilma g'amzang o'qlarini o'zgag'a...*). A (123^a-b.).

Bu so'z B (250^a-b.) hamda D (222^a-b.) tayanch yordamchi

manbalarga to'g'ri ko'chirilgan.

- شکفته (f.) (shukufta) so'zi tarzida و (vov) harfi berilmasdan ko'chirilgan. Shu bilan birga ushbu misrada kelgan غنچه (g'uncha) so'zidagi izofa ham tushib qolgan. Masalan, 1-qasidaning to'qqizinchi misrasi:

آچیب لب غنچه شکفته لارکیم لاله فاش ایلاب

(Ochib lab g'uncha shukuftalarkim lola fosh aylab...). A(135^b-b.).

Bu qasida hazaji musammani solim (V---/V---/V---/V---) vaznida yozilgan.

- بتار (f.) so'zi A tayanch, B tayanch yordamchi manbada (bator) shaklida, ya'ni ا (alif) harfi bilan berilgan.

194-g'azalning sakkizinchi misrasi:

سالدی منکا آندین بتار یوز شور سوداعارضینک

(Soldi manga ondin **bator** yuz sho'ri savdo orazing...). A (144^b-b.), B (232^a-b.).

1152 (429^b-b.) raqamli "Majmuat ush-shuaroyi payravi Feruzshohiy" qo'lyozma majmuaga to'g'ri ko'chirilgan. D tayanch yordamchi manbada bu g'azal uchramaydi.

- so'z oxiridagi [a] tovushining ifodalanishida ham farqlar ko'rinadi, ya'ni u "ه" yoki "ا" harflari bilan yozilgan. A tayanch manbada "ichra" so'zi ایچره hamda ایچرا kabi ikki xilda uchraydi.

5-musaddas to'rtinchi band:

پریشان حال اولوب صبح مسا عشق ایچره زارینک من

(Паришон ҳол ўлуб, субҳу масо ишқ **ичра** зорингман...). A (232^b, 233^a-b.).

Shu musaddasning beshinchi bandi:

مرادیم کلشنی دهر ایچرا کلزار جمالینک دور

(Murodim gulshani dahr **ichra** gulzor jamolingdur...). A (o'sha sahifa).

- "ی" harfining "و" so'zi كونكلم shaklida ham uchraydi. "و" harfining "ی" ga o'zgarishi ma'noga etmasada, bir xillik saqlanmagan. Masalan,

289-g'azalning uchinchi misrasi:

شاد اولمین كونكلم منی بیرلحظه هجران ایلکیدین

(Shod o'lmayin **ko'nglum** mani bir lahza hijron ilkidin...). A (174^b-b.).

103-g'azalning maqta' qismi:

نیچوک شاد اولسون ای مطرب حزین كونكلم بوغملاردین

(Nechukshodo'lsun, ey Mutrib, hazin **ko'nglim** bug'amlardin...). A

A (119^b-b.).

- يوزونك hamda يوزينك so'zlari ham shunday yozilgan:

441-g'azalning birinchi misrasi:

جانا يوزيكن كوركان چاغى بى اختيارا تدينك منى

(*Jono, yuzing ko'rgan chog'i beixtiyor etding mani...*). A (116^b-b.).

Shu g'azalning o'n birinchi misrasi:

كوركاچ يوزونك تابانى نى ناكه چمن سيرانيدا

(*Ko'rgach yuzung tobonini nogah chaman sayronida...*). A (o'sha sahifa).

8. *She'r matnlarida yuzaga kelgan tafovutlarni bartaraf etishda ishora belgilaridan foydalanish tamoyili.*

Mutrib she'rlari matnida mingdan ortiq matniy farqlar uchraydi. Bu matniy farqlar, asosan, bayt, so'z, birikma va qo'shimchalarning tushib qolishi, noto'g'ri ko'chirilishida ko'rinadi. Bularni, ya'ni so'z va birikmalarning mazmunan bir-biriga yaqin variantlari tanlanganda shoir uslubi, mantiqiy izchillik hamda vazn eng asosiy mezon bo'lib xizmat qiladi. Rus matnshunosi D.S.Lixachevning quyidagi fikrlari buni tasdiqlaydi: "Yodgorliklar teksti ularning faqat tashqi belgilariga qarab emas, balki mazmunining o'zgarishiga va g'oyaviy yo'nalishiga qarab ham o'rganilishi lozim" [Лихачёв 1962, 51].

Quyida shoir she'rlari matnidagi tafovutlarni ishora belgilari asosida berishni lozim topdik. Bu ishora belgilar shoir asarlarining ilmiy-tanqidiy matnini tuzishda muhim ahamiyatga ega.

Bular:

- tushib qolgan baytlar uchun satr avvaliga ikki yulduz "***" qo'yish lozim. Tiklangan manba oldidan "T:" shakli ko'rsatiladi. Ilmiy-tanqidiy matn yaratishda qo'yiladigan bu ishora belgisi farq ko'rsatilgan matn ostida qayd qilingani maqsadga muvofiqdir. Masalan, 1152 (439^b, 440^a-b.) raqamli "Majmuat ush-shuaroyi payravi Feruzshohiy" qo'lyozma majmuada "Vahki, hajridin tuganmas nolayi zorim maning" misrasi bilan boshlanuvchi 11 baytli g'azal ko'chirilgan. Bu g'azal A (141^{a/b}-b.) tayanch, B (230^b, 232^a-b.) tayanch yordamchi manbalarga 7 bayti ko'chirilib, qolgan 4 bayt tushib qolgan. D tayanch yordamchi manbada bu g'azal uchramaydi. Tushib qolgan baytlar quyidagicha:

يا رب ايتكايمو مشاميم نى معطر بير كيچه -
كلشنى وصلی بيله زلف نكونساريم منينك

Yo Rab, etgaymu, mashomimni mu'attar bir kecha**,

Gulshani vasli bila zulfi nigunsorim maning.

حسرتی وصلی دا جانیم چقغوسی دوروه نیتا ی
ایلامس لطف کرم بیر لحظه دلداریم منیک

*Hasrati vaslida jonim chiqq'usidur vah, netay,
Aylamas lutfu karam bir lahza dildorim maning.*

نالیشیم نی عشق ارا عیب ایلامانک لار وه نیکم
کوییده بریاد ایرور ناموس ایله عاریم منیک

*Hasrati vaslida jonim chiqq'usidur vah, netay,
Aylamas lutf-u karam bir lahza dildorim maning.*

ایلابان لطف عنایت مطربی سرکشته نی
محرم ایتک ی وصلی غه یاری وفاداریم منیک

*Aylabon lutfu inoyat Mutribi sarkashtani,
Mahram etgay vaslig'a yori vafodorim maning.*

177/ 8, 9, 10, 11. A (141^{a/b}-b), 160 / 8, 9, 10, 11. B (230^b, 232^{a-b}.) da tushgan.

***D. T: 1152 (439^b, 440^{a-b}.).

Xiva Ichonqal'asida saqlanayotgan 5894/II (245^b-b.) raqamli "Bayozi ash'or"dagi "Yetdi halovat jonima xurshid ruxsorin o'pib" misrasi bilan boshlanuvchi 7 baytli g'azal A (92^b-bet) tayanch manbada 6 bayt qilib berilgan. Maqta'dan oldingi bayt esa tushib qolgan. B (208^{a-b}.) tayanch yordamchi manbada bu g'azal olti yarim bayt, ya'ni o'n uch misrasi ("Joni hazinimdin chiqib, ko'rgan hamano huzni g'am" misrasi tushib qolgan) ko'chirilgan. D tayanch yordamchi manbada bu g'azal yo'q:

جان حزینم دین چقیب کورکن همانا حزن غم
مسرور ایرورمن بونفس طاوس رفتارین اوپوب

*Joni hazinimdin chiqib, ko'rgan hamano huzni g'am**,
Masrur erurman, bu nafas tovusi raftorin o'pib.*

37/6 A (92^b-b.) da tushib qolgan.

30/7^a B(208^{a-b}.) da tushib qolgan.

***D. T: 5894/II (245^b-b.).

- misra tushib qolgan o'rinlarni bir yulduz "*" bilan belgilash.

"Sabr ayladim hijroninga, ey mehribon, ey mehribon" misralari bilan boshlanuvchi 7 baytli g'azalning A (173^{a-b}.) tayanch manbaga ikkinchi hamda uchinchi misrasi ko'chirilmay qolgan. B (243^{a-b}.) tayanch yordamchi manbaga olti yarim bayt, ya'ni "Qildim duolar joninga, ey mehribon, ey mehribon" misrasi tushirib qoldirilgan. G'azal 1186 (88^b, 89^{a-b}.) raqamli qo'lyozma bayozga to'liq ko'chirilgan. D

tayanch yordamchi manbada bu g'azal uchramaydi.

صبر ایلا دیم هجرانینکا ای مهربان ای مهربان
 قیلدیم دعالرجانینکا ای مهربان ای مهربان *

*Sabr ayladim hijroninga, ey mehribon, ey mehribon,
 Qildim duolar joninga, ey mehribon, ey mehribon*.*

* فرقت غمیدین بیر نفیس عالم کوزیمکا تارایور
 یتیمی قولوم دامانینکا ای مهربان ای مهربان

Furqat g'amingdin bir nafas olam ko'zimga tor erur.
 Yetmay qo'lum domoninga, ey mehribon, ey mehribon.*

279/1^b A (173^a-b.), 273/1^b B (243^a-b.)da tushgan. ***D. T: 1186 (88^b, 89^a-b.).

279/2^a A (173^a-b.)da tushgan. ***D. T: B (243^a-b.), 1186 (88^b, 89^a-b.).

- so'zlar va qo'shimchalarning tushib qolishi " - ":

She'rlar tarkibida so'z va qo'shimchalarning tushib qolishi ham boshqa farqlardan kam emas. Bu so'z va qo'shimchalar ham shoir yashagan davrda ko'chirilgan qo'lyozma bayoz va majmualar matnidan tiklandi. Bunday farqlarning yuzaga kelishiga devon matnining muallif nazorati ostida ko'chirilmagani sabab bo'ladi. Shu bilan birga kotib bilim saviya darajasi ham bunga bog'liq. Quyida so'z va qo'shimchalarning tushib qolgan o'rinlarni qayd qilganda ilmiy-tanqidiy matn uchun "-" ishora belgisi beriladi. Masalan, B (205^b-b.), D (239^b-b.) tayanch yordamchi manbalarga, 1152(37^a-b.) raqamli "Majmuat ush-shuaroyi payravi Feruzshohiy" qo'lyozma majmuaga "Mushabbak aylagan jismimni paykoningg'a sallamno" misrasi bilan boshlanuvchi 7 baytli g'azal ko'chirilgan. Bu g'azalning to'rtinchi misrasidagi "Isyonim" so'zidagi "-im" egalik qo'shimchasi A(86^b-87^a-b.) tayanch manbadan tushib qolgan. Bu qo'shimcha B, D tayanch yordamchi hamda 1152-raqamli manbalar asosida tiklandi:

منی اول وصالینک محرمی ایلارکا عهد ایلاب
 نی ایرکن جرم عصیانیم پشیمانینکغه سلّما

*Mani avval visoling mahrami aylarga ahd aylab,
 Ne erkan jurmi isyonim pushaymoningg'a sallamno.*

19/2^b A (86^b-87^a-b.). نی ایرکن جرم عصیان پشیمانینکغه سلّما
 T: B (205^b-b.), D (239^b-b.), 1152 (37^a-b.).

B (120^b-b.) tayanch yordamchi manbaga ko'chirilgan "Nedur" radifli 7 baytli g'azalning birinchi misrasida "ichra" so'zi uchraydi. Bu so'z A (119^b-b.) tayanch manba matnidan tushib qolgan. D tayanch

yordamchi manbada bu g'azal yo'q.

جانا منى عشق ايچره زار آيلا ب سنكا مطلب نيدور
لعلي نك شر ابيغه خمار آيلا ب سنكا مطلب نيدور

*Jono, mani ishq **ichra** zor oylab sango matlab nedur,
La'ling sharobig'a xumor oylab sango matlab nedur.*

جانا منى عشق __ زار آيلا ب سنكا مطلب نيدور
***D. T: B (120^b-b.).

"Netdim, ey gardun, sani kajravlik izhor aylading" misrasi bilan boshlanuvchi 7 baytli g'azal A(144^a-b.) tayanch manbaga bir qancha saktaliklar bilan ko'chirilgan.

Ushbu g'azalning uchinchi misrasi "*Bu nafas to'ti maqolim__ judo aylab sani*" misrasidagi "maqolimdin" so'zida "-din" qo'shimchasi tushib qolgan, "Mani" so'zi esa "sani" bo'lib ko'chirilishi g'azal mazmuniga hamda vazniga ta'sir etgan. 1152(386^b-b.) raqamli qo'lyozma majmuaga "*Bu nafas to'ti maqolimdin yiroq aylab mani*", B (232^a-b.), D (255^a-b.) tayanch yordamchi manbalarga esa, "*Bu nafas to'ti maqolimdin judo aylab mani*" kabi ko'chirilgan. Ko'ringanidek B, D tayanch yordamchi manbalarda to'g'ri berilgan. Ushbu bayt quyidagicha:

بو نفس طوطى مقاليم دين جودا ايلا ب منى -
دايما بتياره ناكس لارييله يار ايلادينك

*Bu nafas to'ti maqolimdin judo aylab mani^{+/+},
Doimo butyora nokaslar bila yor aylading.*

بو نفس طوطى مقاليم __ جودا ايلا ب سنى 187/2^a A (144^a-b.)

بو نفس طوطى مقاليم __ جودا 171/2^a B (232^a-b.), 77/2^a D (255^a-b.)

ايلا ب منى

T: 1152(386^b-b.).

Ushbu g'azalning beshinchi misrasidan ham "-din" qo'shimchasi A tayanch manbadan tushib qolgan:

- بزم وصى دين دل ناشاد ديمى شاد ايتماين
عشق ارا رنج مشقت لار غه دوچار ايلادينك

*Bazmi vaslidin dili noshodimi shod etmayin...
Ishq aro ranju mashaqqatlarg'a duchor aylading.*

بزم وصى __ دل ناشاد ديمى شاد ايتماين 187/3^a A (144^a-b.)

T: B (232^a-b.), D (255^a-b.). 1152 (386^b-b.).

A(185^b-b.) tayanch, B (250^a-b.) tayanch yordamchi manbalarga ko'chirilgan "*Noz ila gulshan sari qilsang xirom, ey siymtan*" misrayi bilan boshlanuvchi g'azalning sakkizinchi misrasida jiddiy

xatoga yo'l qo'yilgan. A qo'lyozma devonga "Xavf etar__doim__manga ko'prak erur" misrasida "-man" qo'shimchasi hamda "afsuning" so'zi tushib qolgan. B tayanch yordamchi manbada esa faqat "afsuning" so'zi (*Xavf etarman doim ____ manga ko'prak erur*) tushgan. 1152 (624^b-b.) raqamli "Majmuat ush-shuaroyi payravi Feruzshohiy" qo'lyozma majmuada esa quyidagicha to'g'ri berilgan:

خوف ايتارمن دايم افسونينک منکا کوپراک ایرور
قیلمه غای ناکس مبدا بزم وصلینک نی وطن

*Xavf etarman, doim afsuning manga ko'prak erur,
Qilmag'ay nokas mabodo bazmi vaslingni vatan.*

خوف ايتار__ دايم ____ منکا کوپراک ایرور (۱۸۵^b-b.)
خوف ايتارمن دايم ____ منکا کوپراک ایرور (۲۵۰^a-b) 310/4^b B
***D. T: 1152 (386^b-b.).

- bayt tarkibidagi so'z va qo'shimchalarning o'zgarishi, qo'shilishi "+":

Mutrib she'rlari matnida bir so'zning ikkinchi so'z tarkibiga qo'shib ketishi, so'zlarning ortiqcha berilishi, noto'g'ri ko'chirilishi kabi holatlar ham ko'zga tashlanadi. Bu xatolar she'r qolipida saktalikni yuzaga keltiradi. A tayanch manbadagi bu holat B, D tayanch yordamchi manbalardagiga nisbatan kam bo'lsa-da, ilmiy-tanqidiy matn uchun so'zlarning eng maqbul variantlarini tanlab olish muhim ahamiyatga ega.

Bayt tarkibidagi so'z va qo'shimchalarning o'zgargan hamda qo'shilgan o'rinlarida "+" ishora belgisi qo'yilib, manbalardagi farqlar aks etgan bayt misralarini berish *a* va *b* shaklida hamda ko'chirilgan g'azalning tartib raqami matn ostida ko'rsatilishi maqsadga muvofiq. Masalan: A (149^a-b.) tayanch manbaga "*Chiqmas g'ami pinhoning, ey oromi dil, oromi dil*" misrasi bilan boshlanuvchi g'azalning to'qqizinchi misrasidagi "Ozori" so'zi "Oz ila" kabi ko'chirilgan. Ushbu so'zni 6816 (224^a-b.), 1179 (2^b, 3^a-b.) raqamli qo'lyozma bayozlarga ko'chirilgan variant asosida tiklandi:

آزار هجرانينک ارا ايکی لبينک صهباسيدین*
یوق قطره احسانينک ای آرام دل آرام دل

Ozori hijroning aro ikki labing sahbosidin,
Yo'q qatrayi ehsoning, ey oromi dil, oromi dil.*

ازايله هجرانينک ارا ايکی لبينک صهباسيدین (۱۴۹^a-b.)
***B, D.

T: 6816 (224^a-b.), 1179 (2^b, 3^a-b.).

A (149^a-b.) tayanch manbaga ko'chirilgan "*Mandin g'ami*

furqatni ol, ochib jamol, ochib jamol” misralari bilan boshlanuvchi 7 baytli gʻazalning toʻrtinchi misrasida “Ey” soʻzi qoʻshilib qolgan. 6928 (161^b-162^{a-b}), 6816 (226^{a-b}) raqamli qoʻlyozma bayozlarda toʻgʻri berilgan.

ایلاب خرامان بزمیمه یوزمینک اداناز ایله
اظهارایتب فیض وصال آچیب جمل آچیب جمل

*Aylab xiromon bazmima yuz ming adou noz ila,
Izhor etib fayzi visol, ochib jamol, ochib jamol**.

217/ 2^b A (149^{a-b}.) اظهارایتب ای فیض وصال آچیب جمال آچیب جمل
***B, D.

T: 6928 (161^b-162^{a-b}), 6816 (226^{a-b}).

D (243^b-b.) tayanch yordamchi manba, 1152 (134^b-b.) raqamli “Majmuat ush-shuaroyi payravi Feruzshohiy” qoʻlyozma majmuadagi “*Tushdi hajringdin dili jon ichra oʻt*” misrasi bilan boshlanuvchi 6 baytli gʻazalning yettinchi misrasida “bor erur” birikmasi uchraydi. Bu birikma A (95^b-bet) tayanch, B (210^{a/b}-betlar) tayanch yordamchi manbaga “**borida**” boʻlib koʻchirilgan.

نی کنایم بار ایرور هر دم سالور
درد عشقینک جسم ویران ایچره اوت

Ne gunohim bor erur, har dam solur,
Dardi ishqing jismi vayron ichra oʻt...*

نی کنایم باریدا هر دم سالور (47/4^a A(95^b-b.), 43/4^a B(210^{a/b}-b
T: D(243^b-b.), 1152(134^b-b.).

A(178^b-b.) tayanch manbaga koʻchirilgan “*Jono, ne deb yuzingni mandin nihon etarsan*” misrasi bilan boshlanuvchi 7 baytli gʻazalning ikkinchi misrasida “hajr” soʻzi uchraydi. Bu soʻz Laffasiyning “Xiva shoir va adabiyotchilarining tarjimai hollari” 12561 (74^{a/b}-b.) raqamli tazkirasiga “ichra” tarzida toʻgʻri koʻchirilgan. B, D tayanch yordamchi manbalarda bu gʻazal uchramaydi.

جانا نی دیب یوزینکنی مندین نهان ایتارسن
درد فراقینک ایچره بغریمنی قان ایتارسن

*Jono, ne deb yuzingni mandin nihon etarsan,
Dardi firoqing ichra bagʻrimni qon etarsan**.

315/1^b A (178b-b.). درد فراقینک هجر بغریمنی قان ایتارسن
***B, D.

T: 12561 (74^{a/b}-b.).

“*Husn ahlini koʻzgusidur, ey shoʻxi yakto, orazing*” misrasi bilan boshlanuvchi 11 baytli gʻazalning oʻn beshinchi misrasi A (144^b-

b.) tayanch manbaga “*Ko’hi g’amingda yig’labon tun-kun yaqomni chok etib*”, B(232^a-b.) tayanch yordamchi manbada esa “*Ko’yi g’amingda yig’labon tun-kun yaqomni chok etib*” kabi ko’chirilgan. D tayanch yordamchi manbada bu g’azal yo’q. 1152(429^b-b.) raqamli “Majmuat ush-shuaroyi payravi Feruzshohiy” qo’lyozma majmuaga quyidagicha to’g’ri berilgan:

+ کویک غمدا یغلان تونکون یقامنی چاک ایتب
ایلارمن هر دم جستجو قلماق تماشا عارضینک

Ko’ying g’amida yig’labon tun-kun yaqomni chok etib*,
Aylarman har dam justujo’ qilmoq tamosho orazing.

کوهی غمینک دا یغلان تونکون یقامنی چاک ایتب 195/8^a A (144^b-b.).
کویی غمینک دا یغلان تونکون یقامنی چاک ایتب 186/8^a B (۲۳۲^a-b.).
***D.

T: 1152(429^b-b.).

Muzori’i musammani axrabi makfufi mahzuf (- -V/ -V-V/ V- -V/ -V-) vaznida yozilgan “Bo’lsun salom beaded, ey shohi anbiyo” misrasi bilan boshlanuvchi g’azalning beshinchi misrasi A (83^a-bet) tayanch manbaga “*Ul oqshomi ki. Haq amri birla aylading uruj*” tarzida, “-ki” qo’shimchasining ortishi hamda “birla” so’ziga “r” harfining qo’shilishi evaziga vazn buzilgan. B (204^a-b.), D (239^a-b.) tayanch yordamchi manbalarda bu misra “*Ul oqshomki. Haq amri bila aylading uruj*” kabi uchraydi. 1152 (29^a-b.) raqamli “Majmuat ush-shuaroyi payravi Feruzshohiy” qo’lyozma majmuada quyidacha to’g’ri ko’chirilgan:

اول آقشامی حق امری بیلا ایلادینک عرج +
تتکری میسر ایلادی عالی مکان سنکا

Ul oqshomi Haq amri bila aylading uruj*,
Tangri muyassar ayladi oliy makon sango.

اول آقشامی که حق امری بیرلا ایلادینک عرج 6/3^a A(83^a-b)
6/3^a B(204^a-b.), 6/3^a D(239^a-b)
اول آقشامی که حق امری بیلا ایلادینک عرج

T: 1152(29^a-b.).

“Fido” radifli 7 baytli g’azalning beshinchi misrasidagi qatlim (qatlim) so’zi A (87^a-b.) tayanch manbaga (iqlim) tarzida ko’chirilgan. B (205^b-b.), D (239^b-b.) tayanch yordamchi manbalarga hamda 1152 (45^a-b.) raqamli “Majmuat ush-shuaroyi payravi Feruzshohiy” majmuaga “qatlim” shaklida to’g’ri ko’chirilgan:

+ هر زمان ناوک اورار قتلیم اوچون جادوکوزینک
قیل ترحم ناوکینک غا قطرة قانیم فدا

Har zamon novak urar **qatlim** uchun jodu ko'zung*,
Qil tarahhum novakingg'a qatravi qonim fido.

هر زمان ناوک اورار اقلیم اوچون جادو کو زینک

T: B(205^b-b.), D(239^b-b.), 1152(45^a-b.).

Iqlim so'zi arab tilida mintaqqa, qit'a degan ma'nolarga ega.
"Qatlim" so'zi o'ldirmak, so'ymoq ma'nolarini ifodalaydi.

Ayni baytdagi "qatlim" so'zi misra mohiyatiga mos tushadi.
Keyingi misrada (Qil tarahhum novakingg'a qatravi qonim fido)
mohiyat oydinlashadi: *yorning jodu ko'zi o'q otishi natijasida*
oshiqning "qatl"ga ham rozi ekanligi, novakiga qatra qoni fido
bo'lishi tasviri keltiriladi.

Mutakarrir san'atini ifodalab kelgan "*Gulshani vaslingg'a*
tun-kun bo'lmisham, ey gul'uzor, Intizoru, intizoru, intizoru, intizoru"
misralari bilan boshlanuvchi 7 baytli g'azalning to'qqizinchi
misrasida quyidagicha farqlar kuzatildi. A (125^a-b.), B (223^a-b.)
tayanch, tayanch yordamchi manbada:

No'sh etarman zahri g'amni ro'zi shah,

Beshumoru, beshumoru, beshumoru, beshumor.

D (250^b-b.) tayanch yordamchi manbada:

No'sh etarman bu qil tarahhum tun-kun hijron zahrini,

Beshumoru, beshumoru, beshumoru, beshumor.

Ushbu bayt har manbaga ham xato ko'chirilgan. Bizningcha,
baytdagi bu xatolikni kotibning e'tiborsizligi bilan izohlash
mumkin. Zero, shoir asar matni va uning vazniga jiddiy munosabatda
bo'lishi ayon.

Bu g'azal misrasining nisbatan to'g'ri varianti 1152
(243^{a/b}-b.) raqamli "Majmuat ush-shuaroyi payravi Feruzshohiy"
qo'lyozma majmuaga ko'chirilgan:

نوش ایترمن قیل ترحم تونکون هجران زهرنی +
بیشمار، بیشمار، بیشمار، بیشمار

No'sh etarman, qil tarahhum, tun-ku(n) hijron zahrini*

Beshumoru, beshumoru, beshumoru, beshumor.

G'azal ramali musammani mahzuf (maqsur): -V--/-V--/-V--
/-V-)vaznida yozilgan.

نوش ایترمن زهر غم نی روز شب

نوش ایترمن بو قیل ترحم تونکون هجران زهرنی

T: 1152 (243^{a/b}-b.).

1152 (94^a-b.) raqamli "Majmuat ush-shuaroyi payravi

Feruzshohiy” qo’lyozma majmuaga Mutribning “Aylab” radifli g’azali ko’chirilgan. Bu g’azalning uchinchi misrasidagi “mayi la’li” birikmasi A(92^a-b.) tayanch manbada “mani la’li” kabi ko’chirilgan. B, D tayanch yordamchi manbalarda bu g’azal yo’q. Ushbu bayt quyidagicha:

مىلى بىلە تاتانكچە مغرور ايتىب اولشوخ +
ارى غملارنى جان كونكلومه بالكل حرام ايلاب

*Mayi la’li bila to tongg’acha mag’rur etib, ul sho’x,
Bori g’amlarni jon ko’ngluma bilkull harom aylab.*

منى لىلى بىلە تاتانكچە مغرور ايتىب اولشوخ. 35/2^a A (92^a-b.).

***B, D.

T: 1152 (94^a-b.).

(Ul sho’x labining qizilligi bilan to tongg’acha mag’rurlanib, barcha g’amlarni jon ko’nglumga butunlay harom (man’) ayladi).

Shoir “mayi la’li” birikmasi orqali ikki xil ma’noni qo’llagan. Birinchidan, labning qizilligi, ikkinchidan, mast qiluvchi lab ma’nosida. Bu orqali shoir iyyom san’atidan mohirona foydalangan.

Agar “mani la’li” birikmasi orqali g’azal misralarini tahlilga tortsak, ma’no biroz o’zgaradi. Bu misrada shoir “Ul sho’x, mani la’li labi bilan to tonggacha mag’rur etib, barcha g’amlarni jon ko’nglumga butunlay harom (man’) ayladi” – mazmuni ifodalashi anglashiladi. Har ikki variant ham bayt mazmuniga daxl qilmaydi. Biroq mumtoz adabiyotimizda “mayi la’li” birikmasi an’anaviy birikma sifatida ko’p qo’llaniladi.

Ramali musammani mahzuf (maqsur) vaznida yozilgan “Jonfizo la’lidan hosil bo’ldi kecha komimiz” misralari bilan boshlanuvchi 7 baytli g’azalning beshinchi misrasi A(132^a-b.) tayanch, B tayanch (226^b-b.) yordamchi manbalarga quyidagicha ko’chirilgan:

*Soqiyo keltursa solib jomi marg’ub emdikim,
Sham’i husnidin munavvar bo’ldi tiyra shomimiz.*

Ushbu misra D(262^a-b.) tayanch yordamchi manba hamda 1152(331^a-b.) raqamli “Majmuat ush-shuaroyi payravi Feruzshohiy” qo’lyozma majmuaga quyidagicha to’g’ri ko’chirilgan:

ساقيا كيلتور لبالب جام مرغوب ايمدى كيم +
شمع حسنيدين منور بولدى تيره شاميميز

Soqiyo, keltur labolab jomi marg’ub emdikim,
Sham’i husnidin munavvar bo’ldi tiyra shomimiz.*

ساقيا كيلتور سا ساليب جام. 239/6^a A(132^a-b.), 153/6^a B(226^b-b.).

مرغوب ایمدی کیم

T: D(262^a-b.), 1152(331^a-b.).

“Soqiyo, keltur labolab jomi marg’ub emdikim” misrasidagi “labolab” so’zi oshiq holatini to’g’ri anglash imkonini yaratadi. Oshiq soqiydan ko’ngilni may “ishq” bilan limmo-lim to’ldirishi uchun jomni to’la taqdim qilishini xohlaydi. Ko’rib turganimizdek, ushbu bayt mazmuni birinchi keltirilgan bayt mazmunidan poetik jihatidan ustun hamda muallif aytmoqchi bo’lgan fikr saqlangan.

A (155^a-b.) tayanch, B (236^b-b.) tayanch yordamchi manbalarga ko’chirilgan “Bihamdillahki, bu dam baxtdin komim ravo topdim” misrasi bilan boshlanuvchi 7 baytli g’azalning to’rtinchi misrasi “G’alat erkan bu so’zim, san nigorim bovafo topdim” kabi ko’chirilgan.

Ushbu bayt 1191 (152^{a/b}-b.) raqamli qo’lyozma bayozga to’g’ri ko’chirilgan:

*Bukim derlar, vafovu mehri yo’q, husn ahli ko’nglida,
G’alat erkan bu so’z kim, man nigorimdin vafo topdim*.*

غلط ایرکن بوسوزیم سن .(236/2^b A(155^a-b.), 229/6^b. B(236^b-b

نکاریم با وفا تاییدیم

***D.

T: 1191 (152^{a/b}-b.).

Kotib birinchi bayt misrasini xato ko’chirishi g’azal mazmunida g’alizlikni yuzaga keltirgan. Ikkinchi berilgan baytda g’azal mazmuni to’liq saqlangan. Baytdagi ma’no: *oshiqning bu dunyoda kimgadir vafo borligini isbotlash tasviri va buni asoslashda esa o’z yori orqali iqror bo’lganligi mazmuni anglashiladi.*

“Bugun, ey mehribonim, yuz ochib kel, intizoringman” misrasi bilan boshlanuvchi 9 baytli g’azalning o’n birinchi misrasi A (186^a-b.) tayanch manbaga “Ochib xurshid yonglig’ yuzini kulbam sari, ey sho’x” bo’lib ko’chirilgan. Bu misradagi “yuzini” so’zi B (250^a-b.) tayanch yordamchi manba hamda 1152(592^{a/b}-b.) raqamli qo’lyozma majmuaga quyidagicha to’g’ri ko’chirilgan:

+ آجب خورشید یانکلیغ یوز منی کلیم ساری ایشوخ
خرام ایئسنک ایاقینکغه تنی جانی نثارینک من

Ochib xurshid yonglig’ yuz, mani kulbam sari, ey sho’x,
Xirom etsang ayoqingg’a tani joni nisoringman.*

آجب خورشید یانکلیغ یوزی نی کلیم ساری ایشوخ 349/ 6^a A(186^a-b.)

***D.

T: B(250^a-b.), 1152(592^{a/b}-b.).

“*Gulgun kiyibmish ul parirol qadi dilju ustina*” misrasi bilan boshlanuvchi 7 baytli gʻazalning ikkinchi misrasidagi “qahr” soʻzi A (197^a-b.) tayanch, B (254^a-b.) tayanch yordamchi manbalarga “qad” boʻlib koʻchirilgan. Bu soʻz 1152 (693^b, 694^a-betlar) raqamli “Majmuat ush-shuaroi payravi Feruzshohiy” qoʻlyozma majmuada hamda 1177 (4^a/^b-b.) raqamli qoʻlyozma bayozda quyidagicha uchraydi:

+ كلكون كيب ميش اول پريرو قد دلجو اوستينه
قهريله چين سالميش بوكون اول چين ابرواستينه

*Gulgun kiyibmish, ul parirol, qadi dilju ustina,
Qahr ila chin solmish bugun ul chin abru ustina*.*

چين ابرواستينه
چين سالميش بوكون اول. (375/1^b A(197^a-b.), 366/1^b B(254^a-b

***D.

T: 1177(4^a/^b-b.), 1152(693^b, 694^a-b.).

Gʻazal *rajazi musammani solim* vaznida yozilgan. Agar ushbu misrada “qad” soʻzi boʻlsa vazn buziladi va maʼno oʻzgaradi. “Qahr” soʻzi esa har ikki tomonlama mos tushadi. Shoir bu gʻazalida kitobat sanʼatidan mohirona foydalangan.

Koʻngil oluvchi ul pari(paykar) ustiga gulrang, pushtirang (koʻylak) kiyganmish. Achchigʻlanib, qoshlarini (chin abru) chimirib (ustiga kiygan kiyimga qarab), nazar (chin) solganligi anglashiladi.

“*Kun emas roʻshnoligʻ ichra charx uza ruxsoriga*” misrasi bilan boshlanuvchi (8 bayt) gʻazalning maqtaʼ qismidagi oxirgi misra A(204^a-b.) tayanch manbaga “*Vahki, taʼsir ayla, taʼsir aylamas zulfining bir toricha...*” boʻlib koʻchirilgan. B (252^a-b.) tayanch yordamchi manbaga hamda 1152 (777^b-b.) raqamli qoʻlyozma majmuaga quyidagicha toʻgʻri berilgan:

جنت ايچرا مطربا مينك حور غلمان صحبتى
وه كه تاثير ايلامس دور زلفى نينك بيرتار يچه +

*Jannat ichra Mutribo, ming huri gʻilmon suhbatl,
Vahki, taʼsir aylamasdur, zulfining bir toricha*.*

وه كه تاثير ايلامس دور زلفى نينك بيرتار يچه. (402/8^b A (204^a-b.).
***D.

T: B (252^a-b.), 1152 (777^b-b.).

A (213^a-b.) tayanch, B (262^a-b.) tayanch yordamchi manbalarga koʻchirilgan “*Vahki, dildor oʻlmasa, bazm ichra sogʻarni netay*” misrasi bilan boshlanuvchi 9 baytli gʻazalning oʻn beshinchi misrasida quyidagicha saktalik yuzaga kelgan:

Sayri gulshan etmasam ul sarvi gulamdomsiz.

Bog' aro gulni ne aylay, sunbuli tarni netay.

Ushbu bayt 1152 (806^b-b.) raqamli "Majmuat ush-shuaroyi payravi Feruzshohiy" qo'lyozma majmuaga hamda 5894/III (2^a-b.) raqamli qo'lyozma bayozga quyidagicha to'g'ri ko'chirilgan:

سیر کلشن ایتمسم اول سروی کل اندام اولما سا
باغ ارا کل نی نه ایلائی سنبل ترنی نیتای

Sayri gulshan etsam, ul sarvi gulandom o'lmasa⁺,

Bog' aro gulni ne aylay, sunbuli tarni netay.

سیر کلشن ایتمسم اول سروی. 432/6^a A (213^a-b.), 335/6^a B (262^a-b.).
کل اندام سیز

***D.

T: 5894/III(2^a-b.), 1152 (806^b-b.).

Birinchi bayt mazmuni: *gulshan sayrini ixtiyor etmasam-u lekin ul gulomdomsiz, (usiz) bog' ichidagi gulni, sunbulni nima qilaman*, mazmuni anglashilgan.

Ikkinchi baytda: *gulshan sayrini ixtiyor etsamu, lekin ul gulomdom bo'lmasa, (usiz) bog' ichidagi gulni, sunbulni nima qilaman*, deyapti.

Ko'rinadiki, ikkinchi baytda g'azal mazmuni saqlangan. Quyida ham shunga o'xshash bir misolni keltiramiz.

"Gulshani vaslingni dilbar, jannat-ul ma'vo bilay" misrasi bilan boshlanuvchi 5 baytli g'azalning ikkinchi misrasi A(215^a-b.) tayanch manbaga "*Sham'i husningdin tajalli yuzini paydo qilay*" misrasidagi "yuzini paydo qilay" birikmasi B (263^b-b.) tayanch yordamchi manba, 1152 (871^a-b.) raqamli qo'lyozma majmua, 1177 (150^b-b.) raqamli qo'lyozma bayozlarga "*nurini paydo qilay*" kabi to'g'ri ko'chirilgan. Bu variant g'azal mazmunini poetik jihatdan boyitgan:

کلشن وصلینک نی دلبر جنت الما وایلائی
شمع حسنینک دین تجکی نوری نی پیدا قیلائی

Gulshani vaslingni dilbar, jannat-ul ma'vo bilay,

Sham'i husningdin tajalli nurini paydo qilay⁺.

شمع حسنینک دین تجلی یوزی نی پیدا قیلائی. 439/1^b A (۲۱۵^a-b.).

***D.

T: B (263^b-b.), 1177 (150^b-b.), 1152 (871^a-b.).

Ushbu g'azalning uchinchi misrasida "ko'zgudek, chehrangni" birikmasi uchraydi. Bu birikma A tayanch, B tayanch yordamchi manbalarga "ko'zgudek mehringni" bo'lib o'zgargan. To'g'ri variant

esa quyidagicha:

* كوزكوديك چهرنك نى پنهان ایتمه مندین بیر نفص
لحظه لحظه كوزلاریم نینك تیره سین روشن قیلاى

*Ko'zgudek, chehrangni pinhon etma mandin bir nafas +,
Lahza-lahza ko'zlarimning tiyrasin ravshan qilay.*

كوزكوديك مھرينك نى پنهان (۲۱۵^a-b.), 419/1^b. B (۲۶۳^b-b.). ایتمه مندین بیر نفص

***D.

T: 1177 (150^b-b.), 1152 (871^a-b.).

A tayanch manbada bitta g'azal negadir, kotib tomonidan oxirigacha ko'chirilmagan. Ushbu tushib qolgan g'azal quyidagicha:

*Tun-kun, ey pari, mag'ruri hijroning emasmanmu?
Balolar dashtida choki giriboning emasmanmu?*

*Qilursan lablaringdin o'zgalarni ro'zi shab masrur,
Bayon etib mustahiq¹ xayr-ehsoning emasmanmu?*

*Mani ushshoq xaylidin hisob etmassan, ey dilbar,
Firoqing shiddatidin chashmi giryoning emasmanmu?*

*Jununim xotiringda har nafas jo tutmas, ey dilbar,
Damodam shavq o'tig'a qalbi so'zoning emasmanmu?*

*Ishim ko'yi g'amingdur, ro'zi shab sargashtalik vahkim,
Yetushmay gulshani vaslingg'a hayroning emasmanmu?*

Chiqib²..... [A tayanch manba, 193^b].

Bu g'azallar B, D tayanch yordamchi manbalarda ham Mutrib lirik asarlari uchraydigan boshqa manbalarda ham uchramaydi. Buni shoir asarlari ilmiy-tanqidiy matnini yaratishda e'tiborga olish zarur.

Xulosa

Mutrib asarlari ilmiy-tanqidiy matnini 8 ta tamoyil asosida amalga oshirish maqsadga muvofiqdir. Bular quyidagilar:

- devonning ilmiy-tanqidiy matnini tuzish uchun devon qo'lyozmalarini lotin alifbosining dastlabki uch harfi – A, B, D bilan belgilash tamoyili;

- shoir she'rlarining ilk misrasidan oldin qizil rangda qayd etilgan sarlavhalarni qayta ko'rish; butunlay tushib qolgan

¹ Munosib, loyiq, haqli.

² G'azal ko'chirilgan keyingi sahifa yo'q. Poygir sifatida "Chiqib" so'zi qizil siyohda yozilgan.

o'rinlarni tiklash hamda yangi topilgan she'rlarga janr xususiyatiga mos sarlavha qo'yish tamoyili;

- devonga ko'chirilgan she'rlarning alifbo tartibida joylashuv holatini qayta ko'rib chiqish tamoyili;

- qo'lyozma majmua va bayozlardagi she'rlarni tayanch manba uchun tiklashda o'ziga xos shartli belgilarni qo'yish tamoyili;

- shoir devoni qo'lyozmalarida uchramaydigan she'rlar qo'l-yozma majmua va bayozlardan olinib, arab alifbosi joylashuvi tartibida hamda navbatdagi raqamlar joylashuvi asosida devon tarkibiga kiritish tamoyili;

- matn tarkibida tovush o'zgarishlari hamda grammatik uslubiy xatoliklarga uchragan so'zlarni bir tizimga solish tamoyili;

- arab, fors, turkiy tillarga oid so'zlarni eski o'zbek yozuvi imlo qoidalari asosida yozish tamoyili;

- she'r matnlarida yuzaga kelgan tafovutlarni bartaraf etishda ishora belgilardan foydalanish tamoyili.

A tayanch manbadagi saktaliklar B, D tayanch yordamchi manbalar hamda 1152, 1134, 1127, 1129 majmualar, 6816, 6927, 6928, 6932, 6951, 6952, 6969, 6939, 6971, 6976, 6990, 7023, 7039, 7122, 2024, 2025, 2028, 2036, 5894/II, 5894/III, 5894/IV, 5894/V, 1125, 1126, 1128, 1172, 1176, 1177, 1179, 1182, 1184, 1185, 1186, 1190, 1191, 1192, 1195, 1196 qo'lyozma bayozlar hamda 12561, 14420, 9543 toshbosma manbalarga ko'chirilgan she'rlari aniqlanib, qiyosiy-matniy tadqiqi amalga oshirildi.

Adabiyotlar

- Алишер Навоий. 2021. *Муҳокамату-л-луғатайн*. Илмий-танқидий матн. Тузувчи ва нашрга тайёрловчи Ю. Турсунов. Тошкент: Фан.
- Алишер Навоий. 1961. *Мажолис ун-нафоис*. Илмий-танқидий матн. Тайёрловчи С.Ғаниева. Тошкент: Фан.
- Бертельс, Е. Э. 1960. Фирдавсий. *Шахнаме*. Критический текст. Москва.
- Ғанихўжаев, Фатхулла. 1998. *Огаҳийнинг "Таъвиз ул-ошиқин" девони ва унинг илмий-танқидий матни*. Филол. фан. д-ри... дисс. Тошкент.
- Ҳамидова, Мавжуда. 1994. *Алишер Навоий "Садди Искандарий" достонининг илмий-танқидий матни ва матний тадқиқи*. Филол. фан. д-ри... дисс. Тошкент.
- Исҳоқов, Фатҳиддин. 1997. *Гулханий "Зарбулмасал"нинг илмий-танқидий матни*. Филол. фан. номз. дисс. ... Тошкент.
- Жабборов, Нурбой. 2020. "Матн тарихини ўрганиш – илмий ҳақиқат

- мезони". Ўзбек филологиясида матншунослик ва манба шунослик муаммолари, 50-57. Наманган.
- Лихачёв, Дмитрий. 1962. *Текстология на материале русской литературы X-XVII в. в.* Москва - Ленинград.
- Madirimova, S. 2019. "Mutrib Xonaxarob asarlari qo'lyozmalarining ilmiy tavsifi". *Oltin bitiglar-Golden Scripts*, 3(3).
- Makhmudovna, M. S., Saripul, A. R., & Eisar, J. 2023. "Analysis of text differences in Mutrib's works". *American Journal Of Philological Sciences* 3(04), 41-47.
- Madirimova, S. M. 2023. "Fundamentals of Scientific Biography of Mutrib Khanakharab". *International Journal of Social Science Research and Review*, 6 (5), 207-214.
- Nurboy, J. 2015. *Times, criteria, poetry*. Tashkent: NMI named after Gafur Gulam.
- Осмонов, Магомед. 1968. *Разночтения и описки в списках "Шахнамы" и их фиксация в критическом тексте*. Письменные памятники Востока. Ежегодник. Москва.
- Пирназаров, Матназар. 1973. *Мутриб Хонахаробийнинг ижодий йўли*. Фил. фан. номз... дисс. Самарқанд.
- Пирназаров Матназар. 2001. *Мутриб Хонахаробий*. Рисола-мажмуа. Тошкент.
- Рашидова, Мавжуда. 1991. *Алишер Навоий "Назм ул жавоҳир" асарининг матний тадқиқи*. Филол. фан. номз. дисс. ... Тошкент.
- Султонов, Иззат. 1947. *Навоийнинг "Мезонул-авзони" ва унинг критик тексти*. Филол. фан. номз. дисс. ... Тошкент.
- Сулейманов, Хамид. 1961. *Текстологическое исследование лирики Алишера Навои*. Дисс... доктора филол. наук. Ташкент, Москва.
- Шамсиев, Порсо. 1952. *Алишер Навоий "Сабъаи сайёр" достонининг илмий-критик тексти ва уни тузиш принциплари ҳақида*. Филол. фан. номз. дисс. ... Тошкент.
- Шамсиев, Порсо. 1969. *Навоий асарлари матнларини ўрганишнинг баъзи масалалари*. Филол. фан. д-ри... дисс. Тошкент.
- Халилов, Латиф. 1997. *Алишер Навоий "Тарихи мулки ажам" асарининг текстологик тадқиқи*. Филол. фан. номз. дисс. ... Тошкент.
- Зоҳидов, Рашид. 2018. *"Саботул ожизин" асарининг манбалари, шарҳлари ва илмий-танқидий матнини комплекс ўрганиш муаммолари*. Филол. фан. д-ри... дисс. Тошкент.

Principles of creating a scientific-critical text of Mutrib's works

Sohiba Madirimova¹

Abstract

In this article, the literary heritage of the poet of Khorezm literary environment son of Haji Tabib, Muhammad Hasan Mutrib (1853-1923) is studied on the basis of theoretical and practical problems of textual studies. Information about Mutrib Khonakharob's poems in bayoz, tazkira and collections compiled during the poet's lifetime, kept under inventory number 903/IV, 906/VII, 2679/II in the funds of the Institute of Oriental Studies of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan.

Several principles have been developed in creating a scientific and critical text of the poet's poems. These are mainly explained on the basis of the scientific opinions of our textual scientists such as E. Bertels, D.S. Likhachov, H. Sulaymonov, P. Shamsiyev.

On the basis of Mutrib's divan manuscripts, more than a hundred poems in Bayaz, supporting and auxiliary sources were identified. In creating the scientific-critical text of the poet's poems, 8 principles have been developed such as "To compose the scientific-critical text of the Divan, mark the manuscripts of the Divan with the first three letters of the Latin alphabet - A, B, D", "The principle of coordination of the titles of the poet's poems", "Principle of revising the alphabetic arrangement of letters", "The principle of placing conditional symbols in the restoration of poems in manuscript collections and bayozs for the primary source".

Key words: *manuscript, tazkira, poem, bayaz, ghazal, devan, Mutrib Khanakharab.*

References

- Alisher Navoiy. 2021. *Muhokamatu-l-lug'atayn*. Ilmiy-tanqidiy matn. Tuzuvchi va nashrga tayyorlovchi Y. Tursunov. Toshkent: Fan.
- Alisher Navoiy. 1961. *Majolis un-nafois*. Ilmiy-tanqidiy matn. Tayyorlovchi S.G'anieva. Toshkent: Fan.
- Bertels, Ye. E. 1960. Firdavsiy. *Shaxname*. Kriticheskiy tekst. Moskva.
- G'anixo'jaev, Fatxulla. 1998. *Ogahiyning "Ta'viz ul-oshiqin" devoni va uning*

---

¹Sohiba M. Madirimova – Doctor of Philosophy in Philological Sciences (PhD), Assistant Professor, Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi.

E-mail: madirimovasoxiba@navoiy-uni.uz; madirimova555@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8609-6351

For citation: Madirimova, S. M. 2023. "Principles of creating a scientific-critical text of Mutrib's works". *Golden scripts* 2: 40–66.

- ilmiy-tanqidiy matni*. Filol. fan. d-ri... diss. Toshkent.
- Hamidova, Mavjuda. 1994. *Alisher Navoiy "Saddi Iskandariy" dostonining ilmiy-tanqidiy matni va matniy tadqiqi*. Filol. fan. d-ri... diss. Toshkent.
- Is'hoqov, Fathiddin. 1997. *Gulxaniy "Zarbulmasal"ining ilmiy-tanqidiy matni*. Filol. fan. nomz. diss. ... Toshkent.
- Jabborov, Nurboy. 2020. "Matn tarixini o'rganish – ilmiy haqiqat mezon". *O'zbek filologiyasida matnshunoslik va manbashunoslik muammolari*, 50-57. Namangan.
- Lixachyov, Dmitriy. 1962. *Tekstologiya na materiale russkoy literaturi X-XVII v. v. Moskva - Leningrad*.
- Madirimova, S. 2019. "Mutrib Xonaxarob asarlari qo'lyozmalarining ilmiy tavsifi". *Oltin bitiglar–Golden Scripts*, 3(3).
- Makhmudovna, M. S., Saripul, A. R., & Eisar, J. 2023. "Analysis of text differences in Mutrib's works". *American Journal Of Philological Sciences* 3(04), 41-47.
- Madirimova, S. M. 2023. "Fundamentals of Scientific Biography of Mutrib Khanakharab". *International Journal of Social Science Research and Review*, 6 (5), 207-214.
- Nurboy, J. 2015. *Times, criteria, poetry*. Tashkent: NMI named after Gafur Gulam.
- Osmonov, Magomed. 1968. *Raznochteniya i opiski v spiskax "Shaxnami" i ix fiksatsiya v kriticheskom tekste*. Pismennye pamyatniki Vostoka. Yejogodnik. Moskva.
- Pirnazarov, Matnazar. 1973. *Mutrib Xonaxarobiyning ijodiy yo'li*. Fil. fan. nomz... diss. Samarqand.
- Pirnazarov Matnazar. 2001. *Mutrib Xonaxarobiy* (risola-majmua). Toshkent.
- Rashidova, Mavjuda. 1991. *Alisher Navoiy "Nazmul javohir" asarining matniy tadqiqi*. Filol. fan. nomz. diss. ... Toshkent.
- Sultonov, Izzat. 1947. *Navoiyning "Mezonul-avzoni" va uning kritik teksti*. Filol. fan. nomz. diss. ... Toshkent.
- Suleymanov, Xamid. 1961. *Tekstologicheskoe issledovanie liriki Alishera Navoi*. Diss... doktora filol. nauk. Tashkent, Moskva.
- Shamsiev, Porso. 1952. *Alisher Navoiy "Sab'ai sayyor" dostonining ilmiy-kritik teksti va uni tuzish prinsiplari haqida*. Filol. fan. nomz. diss. ... Toshkent.
- Shamsiev, Porso. 1969. *Navoiy asarlari matnlarini o'rganishning ba'zi masalalari*. Filol. fan. d-ri... diss. Toshkent.
- Xalilov, Latif. 1997. *Alisher Navoiy "Tarixi mulki ajam" asarining tesktologik tadqiqi*. Filol. fan. nomz. diss. ... Toshkent.
- Zohidov, Rashid. 2018. *"Sabotul ojizin" asarining manbalari, sharhlari va ilmiy-tanqidiy matnini kompleks o'rganish muammolari*. Filol. fan. d-ri... diss. Toshkent.

MAQOLA TAQDIM QILISH TALABLARI

“Oltin bitiglar – Golden Scripts” jurnali – Sharq adabiyoti va madaniyati, ijtimoiy-ma’naviy hayoti, tilshunoslik va aniq fanlar, dinshunoslik va ilohiyotshunoslikka oid ahamiyatli qo’lyozma manbalar, xalq og’zaki ijodi namunalariga bag’ishlangan ilmiy tadqiqotlar xulosalarini chop etishga mo’ljallangan.

I. Maqola taqdim etish uchun umumiy talablar

Qo’lyozmalar yil davomida o’zbek, ingliz, rus, fors, shuningdek, turkiy tillarda topshirilishi mumkin. Agar muallif o’z maqolasini jurnalning muayyan sonida nashr etmoqchi bo’lsa, unda qo’lyozma jurnal nashridan kamida besh oy oldin taqdim etishi kerak.

Qo’lyozmalar MS Word (.doc) formatida (oltinbitiglar@gmail.com) elektron pochta-siga yuborilishi kerak. Iqtiboslar va izohlar bo’yicha MS Word menejerini qo’llash lozim.

Barcha qo’lyozmalar muallif (mualliflar) haqidagi qisqacha ma’lumot bilan yuboriladi.

Asosiy matn *Times New Roman* shrifti, 14 hajm, satr oralig’i 1 interval, hoshiyalar chapdan 3 sm, o’ngdan 1,5 sm, yuqori va pastdan 2 sm bo’lishi kerak.

Maqolalar *The Chicago Manual of Style, 16th Edition* formatida shakllantirilishi lozim.

Maqola matni 3 000–5 000 so’zdan iborat bo’lishi kerak.

100–150 so’zdan iborat o’zbek va ingliz tillaridagi abstrakt (annotatsiya) va 5–10 so’zdan kam bo’lmagan kalit so’zlar (o’zbek va ingliz tillarida). Abstrakt maqolaning maqsadi, metodologiyasi va natijalarini qisqacha ifodalashi kerak.

Adabiyotlar ro’yxati 5 sahifadan oshmasligi lozim.

Kitobga taqriz (ingliz yoki boshqa tillarda bo’lishi mumkin) 1500 so’zdan oshmasligi talab etiladi.

Taqriz formati: 1) sarlavha: kitob nomi, muallif (mualliflar), nashr qilingan shahar: nashriyot nomi, nashr yili, sahifasi soni. Narxi, ISBN raqami, (qattiq/yumshoq muqova); 2) taqriz so’ngida: taqrizchining F.I.O., ish joyi, pochta manzili.

II. Maqola bo’limlarini rasmiylashtirish

Maqola nomi – normal harflarda, to’q bo’yoqda, 16 hajm.

Maqola nomi o’zbek va ingliz tillarida (agar maqola boshqa tillarda yozilgan bo’lsa, maqola yozilgan til va ingliz tilida) beriladi.

Maqola sarlavhasidan keyin sahifaning o’ng chetida muallifning ism-familiyasi yozilib, oxiriga yulduzcha (*) ishorasi

qo'yiladi va sahifa pastida muallif haqida quyidagi qisqa ma'lumotlar beriladi: F.I.O., ilmiy daraja va unvon; ish joyi; e-pochta va ORCID ID (raqami).

Maqola kirish, asosiy qism bo'limlari va xulosadan tashkil topadi.

Maqola bo'limlari sarlavhasi – *yotiq*, 14 hajm.

III. Maqolada tarjimalardan foydalanish

Boshqa tillardagi matn yoki boshqa manbalar tarjimoni aniq ko'rsatilishi kerak. Agar matn maqola muallifi tomonidan tarjima qilingan bo'lsa, u holda "tarjima muallifniki" shaklida beriladi.

Rasmiy nashrdan olingan tarjima-matn tahrir qilinmaydi.

Zarur holatda tarjima matnga sana, turli diakritik belgilar va boshqa elementlar kiritilishi mumkin.

Tarjima qilingan matn olingan manba nomi asl holicha beriladi. Zarur deb topilsa, uning nomi qavs ichida berilishi mumkin.

Geografik nomlar tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Tashkilotlar nomi tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Davr nomi rasmiy qabul qilingan shaklda beriladi.

IV. Ko'chirma va tarjima parchaning berilishi

Manbadan olingan ko'chirma parcha asosiy matndan 1 qator tashlab ajratiladi, satr oralig'i 1 interval, markazda, 12 hajmda yoziladi.

Ko'chirmaning tarjimasi qavs ichida ( ) satr boshidan yozilishi kerak. Bunday ko'chirma *Times New Roman* shrift, 12 hajm, normal yozuvda beriladi.

V. Havola va izohlar berish

Manbaga havola matn ichida to'rtburchak qavsda [ ] beriladi. Havola qilingan manbalar bir nechta bo'lsa, ular nuqtali vergul (;) bilan ajratiladi.

Izohlar tegishli sahifa pastida, tartib raqami bilan joylashtiriladi.

VI. Qo'lyozma (toshbosma) manbalar va nashr etilgan asarlar bibliografiyasi

Bibliografiyada muallif yoki asar nomi satrboshidan, boshqa barcha qatorlari abzasdan yoziladi. Adabiyotlar *bibliografiyada* o'zbek lotin alifbosi tartibida ko'rsatiladi.

6.1. Qo'lyozma va toshbosma manbalar bibliografiyasi

Qo'lyozma yoki toshbosma manbalarni bibliografiyada o'zi yozilgan grafikada berish maqsadga muvofiq. Lotin alifbosidagi transliteratsiyasini berish ham mumkin. Ba'zan qo'lyozma asarning nomi muallif ismidan oldin yozilishi ham mumkin.

Muallif nomi. Ko'chirilgan asr (agar mavjud bo'lsa). Asar nomi. Qo'lyozma (toshbosma): saqlanayotgan joy, inventar raqam.

Xondamir. XV asr. Makorim ul-axloq. Qo'lyozma: O'zFASHI, № 742.

Matnda qo'lyozma (toshbosma)ga havola berish:

[Xondamir, Makorim, 17^a]

7.2. Kitoblar uchun

Bibliografiyada:

Familiya, ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011. *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Familiya kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2011, 99]

Agar bir muallifning bir yilda nashr qilingan kitoblaridan foydalanilgan bo'lsa, bibliografiyada kitobning nashr yili o'zbek lotin alifbosi harflari bilan ajratilib ko'rsatiladi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011(a). *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011(b). *O'zbek adabiyotining falsafiy sarchashmalari*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Sirojiddinov 2011(a), 99]

Ikki muallif tomonidan yozilgan kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Vohidov, Rahim va Husniddin Eshonqulov. 2006. *O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi*. Toshkent: Adabiyot jamg'armasi nashriyoti.

Matnda kitobga havola:

[Familiya va Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va Eshonqulov 2006, 52]

Agar kitobning uch va undan ortiq muallifi bo'lsa, bibliografiyada barcha mualliflarning ismi to'liq yoziladi. Bunday kitobga havola qilinganda, birinchi muallifning ismi yozilib, davomida *va boshqalar* deb ko'rsatiladi:

[Familiya va boshqalar nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va boshqalar 2010, 847]

Kitob yoki to'plam maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Kitob yoki to'plam nomi*, Ism Familiya, Ism Familiya muharrirligida, maqola sahifasi raqamlari. Shahar: Nashriyot.

Ismoilov, Ilyos. 2020. "Navoiy ijodida Ya'juj-Ma'juj obrazi." *Alisher Navoiy va XXI asr*, Shuhrat Sirojiddinov muharrirligida, 130 – 133. Toshkent: Mashhur-press.

Matnda kitob yoki to'plam maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Ismoilov 2020, 131]

Elektron shaklda nashr qilingan kitoblar uchun:

Elektron kitobning bir nechta formati bo'lsa, bibliografiyada foydalanilgan format ko'rsatiladi. Elektron kitobning internet manzili (URL) hamda shu manba olingan sana ko'rsatilishi lozim.

Elektron kitobni bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. URL.
Foydalanilgan sana.

Adizova, Iqboloy. 2020. *Thinker poetess of the East*. Germany: Lambert Academic Publishing. <https://www.lap-publishing.com/>. 12.07.2019.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Adizova 2020, 11]

Ikki muallif tomonidan yozilgan elektron kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. Internet adres (URL).

Sirojiddinov, Shuhrat va Sohiba Umarova. 2017. *O'zbek matnshunosligi qirralari*. Chikago: Chikago universiteti nashriyoti. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 1987, 19-hujjat]

7.3. Jurnal maqolasi uchun

Chop etilgan jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari.

Alimuhamedov, Rixsitilla. 2018. "Qadimgi turk-moniy adabiyoti." *Oltin bitiglar* 1: 65 – 76.

Matnda jurnal maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Alimuhamedov 2018, 70]

Elektron jurnal uchun:

Elektron jurnal uchun jurnalning DOI manzili ko'rsatiladi. Agar DOI manzili mavjud bo'lmasa, internet adresi ko'rsatilishi kerak (URL). DOI – bu o'zgarmas ID bo'lib, internet tarmoqlarining elektron adreslari tizimiga ulangan, ya'ni manbani boshqaruvchi <http://dx.doi.org/> manzildir.

Elektron jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari. DOI adres (yoki URL).

Ismoilov, Ilyos. 2020. "Saddi Iskandariy" dostonidagi adabiy ta'sir va o'ziga xoslik masalasi xususida." *O'zbekistonda xorijiy tillar* 3: 229 – 235. doi: 10.36078/1596780050.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Ismoilov 2020, 231]

7.4. Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal uchun

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasiga havola matn shaklida beriladi (masalan, Muhammadjon Imomnazarovning 27.02.2005dagi "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasida chop etilgan maqolasida aytilganidek...); odatda, bunday manbalar umumiy adabiyotlar ro'yxatida keltirilmaydi. Agar keltirilsa, kitoblarga qo'yiladigan talablarga asosan beriladi.

Agar onlayn maqolaga havola berilayotgan bo'lsa, uning internet manzili (URL), maqola olingan sana ko'rsatilishi kerak.

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Gazeta-Jurnal nomi*, nashr

sanasi.

Imomnazarov, Muhammadjon. 2005. "Jomiy "Xamsa" yozganmi?" *O'zbekiston adabiyoti va san'ati*, January 25.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Imomnazarov 2005, 4]

Elektron gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi*, nashr sanasi. Internet adres.

Sobirov, Ergash va Akmal Kenjayev. 2010. "Milliy qadriyat va globallashuv". *New York Times*, 27.02. <http://www.nytimes.com/28/us/28health.html>.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sobirov va Kenjayev 2010, 17]

Maqola so'ngida foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosi tartibida beriladi. Adabiyotlar ro'yxati ikki qismdan iborat bo'lishi, birinchi qismda foydalanilgan adabiyot chop etilgan grafikada yuqorida ko'rsatilgan shaklda rasmiylashtirilishi, ikkinchi qismda esa barcha foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosida berilishi talab qilinadi. Misol uchun:

Adabiyotlar

Баранов, Х.К. 1958. Арабско – русский словарь. Москва: Наука.

Adabiyotlar

Baranov, X.K. 1958. Arabsko – russkiy slovar. Moskva: Nauka.

Maqolani rasmiylashtirish talablarining ingliz tilidagi variantini "*The Chicago Manual of Style, 16th Edition*" qo'llanmasi yoki <https://www.chicagomanualofstyle>. havolasidan ko'rib olishingiz mumkin.

Ushbu son “Oltin bitiglar” tahririyatida sahifalandi.
Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi 103-uy.
e-mail: oltinbitiglar@gmail.com
Tel.: +99894 697-97-04

Bosishga 30. 06. 2023-yilda ruxsat etildi
Qog'oz bichimi 70x100 1/16/.
nashriyot bosma tabog'i: 8

Jurnal 2017-yil 26 oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Matbuot va axborot
agentligi tomonidan № 0940 raqami bilan ro'yxatdan o'tgan.
Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc)
dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalari chop etilishi lozim bo'lgan
ro'yxatga kiritilgan.

Tahririyatga kelgan qo'lyozmalar taqriz qilinmaydi va mualliflarga qaytarilmaydi.

“Mashhur-Press” bosmaxonasida chop etildi.
Buyurtma №0440 Adadi 300 dona.
Bosmaxona manzili:100129 Toshkent, Markaz 15, 1-uy. Tel.: +99890 900 75 77,
+99894 659 94 62